

БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**ROAD TRAFFIC SAFETY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY**

Рудик М.М., к.ю.н.,
викладач кафедри поліцейського права
Національна академія внутрішніх справ

У статті надано поняття БДР як складної соціально-економічної проблеми, котра: а) обумовлюється різномірними факторами (технічним станом доріг і вулиць, структурою національного автопарку, розвитком правової бази, дієвістю механізмів галузевого управління, рівнем соціальної та правової культури громадян, професійною майстерністю суб'єктів нагляду за безпекою дорожнього руху, ефективністю системи охорони здоров'я та ін.); б) проявляється в найрізноманітніших сферах суспільного життя: демографічній, фінансовій, виробничо-господарській, медичній, екологічній, деліктологічній, оборонній тощо [1, с. 137]; в) має комплексний характер і загальносуспільне значення; г) спрямована на запобігання порушенням, у тому числі й кримінальним.

Конституція України закріплює історично обумовлений пріоритет розвитку суспільства: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. У період глобалізації та докорінних змін політичних, соціально-економічних та ідеологічних цінностей суспільного устрою України злочинність стала суттєвою загрозою для національної безпеки та демократичного розвитку [2]. Тому, державна політика України щодо забезпечення національної безпеки ставить перед кримінологічною наукою нові завдання, які потребують теоретичного та практичного дослідження. Побудова демократичної правової держави неможлива без запобігання кримінальним правопорушенням у всіх сферах суспільного життя. Руйнівні процеси, які взяли гору в період переходу до ринкової економіки нашої країни, військові дії на території України, різко посилюють процес соціальної незахищеності населення, про що свідчить зростання злочинності, й у сфері БДР зокрема.

Ключові слова: автоаварії, дорожньо-транспортний травматизм, дорожній рух, транспорт, БДР, відсутність небезпеки, збереження та надійності, категорія безпеки, філософсько-методологічне знання, відсутність страху.

The article presents the concept of RTS as a complex socio-economic problem, which: a) is determined by various factors (the technical condition of roads and streets, the structure of the national vehicle fleet, the development of the legal framework, the effectiveness of mechanisms of industry management, the level of social and legal culture of citizens, the professional skill of sub objects of supervision of road traffic safety, effectiveness of the health care system, etc.); b) manifests itself in the most diverse spheres of social life: demographic, financial, industrial and economic, medical, ecological, delictological, defense, etc.; c) has a complex nature and general social significance; d) aimed at preventing violations, including criminal ones.

The Constitution of Ukraine enshrines the historically determined priority of the development of society: a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are the highest social value. In the period of globalization and fundamental changes in the political, socio-economic and ideological values of the social system of Ukraine, crime has become a significant threat to national security and democratic development. Therefore, the state policy of Ukraine regarding the provision of national security presents criminological science with new tasks that require theoretical and practical research. Building a democratic legal state is impossible without prevention of criminal offenses in all spheres of public life. The destructive processes that prevailed during the transition to the market economy of our country, the military actions on the territory of Ukraine, sharply increased the process of social insecurity of the population, which is evidenced by the increase in crime, and in the field of BDR in particular.

Key words: car accidents, traffic injuries, road traffic, transport, RTS, absence of danger, safety and reliability, safety category, philosophical and methodological knowledge, absence of fear.

З-поміж усіх соціально-технічних систем нашої доби найбільшу кількість ризиків і небезпек несе в собі дорожній рух. Унаслідок нещасних випадків, які мало не кожної секунди трапляються на дорогах планети, щороку гинуть 1,27 млн. чоловік, понад 50 млн. – одержують травми різної тяжкості [3]. Загальна кількість жертв автоаварій перевищує обсяг сукупних втраг людства від тероризму, пожеж, повеней, залізничних та авіаційних катастроф. При цьому показники дорожньо-транспортного травматизму продовжують невпинно зростати.

Як зазначають ряд науковців: «... недоліки організації дорожнього руху приводять до величезних збитків, які кардинально відбиваються на рівні державного й суспільного розвитку, іноді вважається, що це вузькоспеціальна, чисто технічна задача, з якою, як із додатковим навантаженням, може впоратись будь-яке відомство. Але насправді все зовсім не так – це складна та відповідальна діяльність, причому одночасно в декількох різних областях... Це дуже важлива загальнодержавна, загальнонаціональна проблема. Це турбота, збитки і біль. Більш того, це обличчя нашого суспільства...» [4, с. 216]. У той же час, В.А. Мисливий зазначає, що безпека функціонування транспорту відображає рівень цивілізації суспільства, а, отже, актуалізує формування державної політики з забезпечення дорожнього руху, охорони життя та здоров'я його учасників, власності, довкілля та інших суспільних відносин в Україні [5]. Також, сучасні масштаби аварійності

настільки об'ємні, зазначає А.М. Редзюк, а заподіювана нею шкода – настільки багатоаспектна, що про забезпечення БДР, доречно говорити не інакше, ніж у контексті захисту інтересів національної безпеки [6].

Такий висновок видається цілком обґрунтованим. Проблема БДР виходить далеко за рамки автотранспортної галузі, економіки або соціального сектору відносин. Вона детермінована широким спектром чинників, котрі репрезентують різні сторони індивідуально-суспільного буття: психологію, управління, виховання, освіту, господарювання, правоохоронну сфери тощо.

Багатогранний характер та виняткова суспільна значущість проблем БДР зумовлюють необхідність їх вирішення у рамках політики національної безпеки. Дана потреба сьогодні визнана практично всіма: науковцями, практиками, основними суб'єктами владних повноважень, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації.

На жаль, попри всю свою масштабність, комплексність та надзвичайну гостроту, питання БДР (власне, як і загальною питання безпеки на транспорті) доки не знайшли належного відображення у вітчизняному законодавстві. Вони не згадуються ні в переліку національних інтересів, ні серед основних політичних пріоритетів, ані при оцінці ключових загроз для особи, суспільства, держави. Це досить серйозна «прогалина», особливо, враховуючи, що реальна соціальна та економічна шкода від дорожньо-транспортної аварійності на кілька порядків перевищує

збитки (втрати), обумовлені іншими негативними явищами, котрим законодавець приділяє найпильнішу увагу.

Різні погляди на безпеку по-різному збігаються чи не збігаються з цілями сталого розвитку. Свобода завжди створює динамічні умови для розвитку, але ці умови можуть містити небезпеку. Безпека також формує певні умови для розвитку, але ці умови здебільшого є статичними, а отже, такими, що стримують або навіть гальмують розвиток. Навіть якщо розглядати безпеку як певну міру свободи, такі обмеження можуть бути своєрідними «блокпостами» розвитку, які, на жаль, не забезпечують його від бар'єрів та перешкод. Проте, безпека і свобода, безпека і розвиток не протиставляються категорично одна одній, а розглядаються в єдності, з виявами «спалахів» боротьби в окремі періоди. Один із таких сучасних «спалахів» зробив для України споконвічні питання безпеки і свободи кульмінаційними [7, с. 155–166].

Загальні ж теоретичні положення безпеки конкретизуються в методологічних аспектах формування і функціонування системи забезпечення безпеки. Основними серед них є: визначення оптимальної структури системи, аналіз функціонування окремих компонентів і системи загалом та організація діяльності системи безпеки [8, с. 26–33].

Отже, як бачимо, поняття «безпека» багатозначне. На рівні буденної свідомості безпека розуміється як стан і міра захищеності суб'єкта від загроз, шкоди або збитку. У тлумачному словнику В. Даля безпека визначається як «відсутність небезпеки, збереження та надійність» [9]. У низці видань поняття «відсутність небезпеки» доповнюється тезою: «положення, при якому будь-кому, чому-небудь не загрожує небезпека».

Безпека в загальному значенні як відсутність небезпеки – широке поняття, що оцінює стан системи взаємостосунків між людьми, які здійснюються безпосередньо або опосередковано. Причому в основі цих відносин лежать інтереси в тій чи іншій сфері життєдіяльності.

Проблема безпеки як соціального явища виокремлюється як одна з глобальних проблем сучасності. Особливість цієї проблеми в тому, що вона носить метакомплексний характер, так як будь-яка соціальна проблема в кінцевому рахунку так чи інакше відображає один з аспектів безпеки.

Варто зазначити, насамперед, що згідно з теорією мотивації, яка обумовлює ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією з головних потреб. Безпека є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності та життєздатності особи, суспільства, держави.

У самому широкому плані категорія «безпека» характеризує такий стан людського суспільства, при якому забезпечується нормальне його існування (виживання) та розвиток. Безпека розуміється як критерій, обставина збереження об'єкта і надійності його функціонування.

Щоб охарактеризувати категорію безпеки більш повно неможливо не звернутись до філософсько-методологічного знання, а саме до законів і категорій діалектики (закони єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін в якісні та інше). Однак, зважаючи на особливу складність цієї філософської проблеми, використовувати в її розробці філософські закони і категорії потрібно не окремо, а через призму системного підходу, системних уявлень, які у сьогоденні досягли такого рівня, що думка про користь і важливість системного підходу у розв'язанні широкого кола проблем вийшла за межі спеціальних наукових істин і стала звичною, загальноновизнаною.

Класичним науковим визначенням безпеки може бути формулювання, запропоноване американським політологом А. Уолферсом: «Безпека в об'єктивному плані припускає відсутність загроз набутих цінностям, в суб'єктивному – відсутність страху відносно того, що цим цінностям буде

завданий збиток» [10]. З даного визначення випливає, що безпека – це умова існування особи, суспільства і держави, яка дозволяє зберігати накопичені цінності.

Що ж до американських термінологічних джерел, безпека розглядається як умова, що є результатом здійснення оборонних (захисних) заходів, які зміцнюють невразливість держави від ворожих актів або інших видів зовнішнього втручання, що досягається військовою або оборонною перевагою над будь-якою іноземною державою або групою держав; сприятливими позиціями на міжнародній арені; військовим потенціалом, що здатний успішно протистояти ворожим або руйнівним діям ззовні або зсередини, відкрито або таємно [11, с. 86–94].

Потрібно зазначити, що з початку двадцятого століття у науковий обіг вводиться поняття «національна безпека». Цей термін вперше був використаний в науковому лексиконі на початку ХХ ст. в посланні президента США Конгресу, в якому він пояснював захоплення зони Панамського каналу інтересами саме національної безпеки [12, с. 12–21]. Надалі цей термін став активно використовуватися як у науці, так і практиці міжнародних відносин. У 1947 р. конгресом США прийнятий Закон «Про національну безпеку», згідно з яким була створена функціонуюча і донині Рада національної безпеки, завданням якої є консультування президента з питань, що стосуються основних аспектів внутрішньої, зовнішньої і військової політики. Наразі Ради безпеки (з різними назвами) як елемент державної влади та управління є в більшості країн світу [13, с. 3–10].

Національна безпека в єдиній системі безпеки виконує ключову роль. Пояснюється це тим, що особистий і колективний інтереси можуть бути гарантовані лише в рамках держави його політичними, юридичними, економічними засобами та інститутами влади. Що ж до регіонального і глобального рівнів інтересів, то тільки держави є суб'єктами відносин відповідних рівнів, оскільки сучасне людство є співтовариством держав. Можливість забезпечити сукупність інтересів усіх рівнів у будь-якій сфері життєдіяльності (політичній, економічній, військовій та інших) визначається передусім здатністю і готовністю держав виконати це.

Відповідно до Закону України «Про Національну безпеку» (2018 р.) [14], національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Проте держава не тільки абстрактна до соціально-економічної системи суспільства, але одночасно й історично конкретна. В останньому контексті вона, втілюючи певну соціально-політичну систему, є ареною і предметом внутрішньополітичної боротьби різних груп і класів, що становлять певне суспільство. Соціальні групи, що здійснюють політичну владу, охороняють безпеку держави від посягань інших груп насамперед як знаряддя своєї влади. У цьому випадку держава забезпечує свою безпеку, виходячи з власних інтересів.

Національна і державна безпека співвідносяться як ціле і частина. Вони можуть співпадати, але можуть й істотно відрізнятися. При цьому національна безпека первинна, оскільки держава виникає і функціонує в результаті зацікавленості в ній суспільства [11, с. 86–94].

На нашу думку, при характеристиці співвідношення між національною і державною безпеками необхідно виходити з їх відмінностей за масштабами соціальних структур (особи як одиничного елемента в будь-якій соціальній структурі; суспільства як сукупності взаємодіючих в різних формах осіб; держави як специфічної форми соціального об'єднання та організації спільності, що забезпечує регулювання і супідрядність інтересів різних соціальних груп), чий інтереси і безпека захища-

ються і забезпечуються, а також із ступеня збігу інтересів об'єктів безпеки [15, с. 172–176].

До того ж, національна безпека – поняття ширше, ніж поняття державна безпека. Розмежування змісту і об'ємів державної і національної безпеки базується на тому, що для першої властива орієнтація на захист державної безпеки через систему органів влади та управління, державно-визначених і офіційно закріплених ідеології, політики, економічної системи тощо. Зміст і об'єм національної безпеки відрізняються від державної за системою інтересів громадян, а також організацій і соціальних структур, які не відносяться до офіційно проголошених. Для державної безпеки, як частини національної, властива орієнтація на захист державних утворень через систему державних органів влади та управління. На її рівні розглядається суспільна безпека як стан і підтримка громадського порядку, безпека державного устрою, продовольча безпека та ін. При співпаданні або відсутності антагоністичних суперечностей між інтересами різних соціальних груп можливий збіг державної і національної безпеки [16].

Дуже важливе значення має інтерпретація «безпеки» при опрацюванні проблем суспільствознавства. Практично всі соціальні науки, у тому числі правознавство, філософія, соціологія, політологія та інші, розробляють проблеми гуманної безпеки або забезпечення безпеки людини, держав, народів, повинні спиратися у своїх дослідженнях на загальнонаукову категорію «безпека». Це поняття, таким чином, виконує методологічну функцію, тому що виступає як концептуальна ідея для пояснення тих чи інших конкретних процесів і явищ соціальної реальності та побудови окремих теоретичних моделей, які описують певні суспільні процеси у сфері безпеки.

Особливу роль ця категорія відіграє у правознавстві. Тут доцільно, на наш погляд, виокремити декілька аспектів.

По-перше, категорію «безпека» у правознавстві (правову безпеку) варто тлумачити як суспільну безпеку, безвідносно до того, чи забезпечує безпеку публічний або приватний інтерес. Тим самим акцент робиться на тому, що безпека (як соціально-правове явище) забезпечує захист інтересів усього суспільства, усіх його структурних підрозділів.

По-друге, право загалом має своїм призначенням забезпечити нормальне існування і розвиток особистості, суспільства, держави, що цілком природно передбачає також суспільну безпеку. Отже, право може розглядатися в системі управління як засіб («інструмент») забезпечення безпеки (безпечного існування) особистості, держави, суспільства. Таким чином, застосовується нормативно-інструментальний підхід у тлумаченні співвідношення категорій «суспільна безпека» і «право».

По-третє, правову безпеку потрібно розглядати як фундаментальну категорію, яка має надзвичайно велике методологічне значення в реалізації наукових проблем багатьох галузей права. Це виявляється в такому: категорія «суспільна безпека», інтегруючи найбільш істотні властивості та принципи права, має водночас свій власний зміст; ця категорія дуже важлива для розуміння права і багато в чому визначає його сутність та основні риси; вона значною мірою впливає на зміст і сутність нормотворчості та правозастосування.

По-четверте, правову безпеку варто розглядати як загальну цінність, котра відповідає інтересам суспільства і громадян, тому що вона є однією з постійних потреб, яка

детермінована природними умовами життя людини, суспільства, людства. Водночас суспільну безпеку потрібно розглядати як самостійне благо, котре, своєю чергою, покликано забезпечити безпечне існування інших благ.

Безпека в аспекті оцінки діяльності є засобом забезпечення інтересів людини, особистості, суспільства, держави. Водночас безпека є метою діяльності національних держав, громадянських співтовариств, людства загалом. Ця діяльність – об'єктивно існуючий чинник і потреба: чим повноцінніше вони реалізовані, тим більшою мірою захищені, з точки зору безпечного існування, всі інші блага. Звідси випливає, що ефективна діяльність держави і суспільства по створенню безпечних умов існування забезпечує нормальне «безперешкодне» і природне функціонування та розвиток суспільних відносин.

Потрібно звернути увагу на те, що суспільна безпека як об'єктивно існуюча реальність, відбиваючись у суспільній свідомості, створює певний суспільний настрій і формує масові та індивідуальні стереотипи, що характеризуються відчуттям захищеності інтересів, які охороняються правом, наявністю почуття безпеки щодо різного роду загроз, зокрема злочинних посягань, а також відсутністю страху перед ними. Таким чином, суспільна безпека створює атмосферу суспільного спокою, обстановку, в якій людина може не боятися загроз. Це означає, що кожний громадянин, з точки зору суспільної безпеки, може бути впевнений у тому, що його інтереси, права, що охороняються законом, свободи, життя, здоров'я, майно, гідність і спокій, інтереси суспільства надійно охороняються та захищаються державою [17].

Завдяки своїй досить високій соціальній значущості суспільна безпека істотно впливає на зміст і форму права, навіть виступає як найважливіша їх детермінанта. Суспільна безпека, інтегруючи в собі загальноправові принципи, багато в чому визначає зміст права з огляду на граничну захищеність благ, які охороняються правом. У цьому розумінні кожна галузь права, їх інститути і категорії повинні відповідати ідеї безпеки як особливої і постійної («константи») людського існування. Найважливішим елементом у структурі поняття суспільної безпеки в аспекті правової інтеграції повинна бути система гарантій самого права, а також наявність правової захищеності особистості та суспільства. Реалізація цієї вимоги передбачає надійність права і правової системи, тобто цілісність, ясність, визначеність та стабільність самого права (у тому числі кожної його галузі та інститутів), його обов'язкову відповідність загальноправовим принципам і загальнолюдським цінностям.

Таким чином, під національною безпекою варто розуміти стан країни, при якому відсутні або усунені реальні зовнішні й внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Іншими словами, національна безпека – це певний рівень захищеності життєво важливих інтересів окремих громадян, соціальних груп, усього суспільства та держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектру реальних зовнішніх й внутрішніх загроз. Це такий рівень захищеності, який забезпечує суверенітет і територіальну цілісність держави, стабільність суспільства, благополуччя особи і гарантує можливість прогресивного розвитку нації [18, с. 141–145].

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1 / ред-кол: Ю.С. Шемшученко (відп. ред) та ін. Київ : Наукова думка, 1998. 672 с. С. 137.
2. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. The top ten causes of death. *WHO fact sheet*. 2018. № 310. 5 р.
4. Поліщук В. П., Мастепан А.М.. До питання удосконалення методів забезпечення безпеки учасників дорожнього руху. *Вісник Національного транспортного університету*. 2008. № 17. Ч. 2. С. 214–222. С. 216.

5. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2005. 39 с.
6. Автомобільний транспорт України: стан, проблеми, перспективи розвитку : монографія / Редзюк А.М., Волков П.П., Остап'юк О.Я. та ін. ; за ред. А.М.Редзюка. Київ: ДП «ДержавтотрансНДІпроект», 2005. 400 с.
7. Семенишин М.О. Концептуалізація забезпечення прав і свобод людини та громадянина на території Донеччини в діяльності ГУНП в Донецькій області. *Дотримання прав людини і громадянина на території проведення Операції об'єднаних сил* (до Дня Національної поліції України): матеріали кругл. столу (м. Маріуполь, 12 липня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 155–166. С. 159.
8. Ліпкан В. А. Загальнонаукові методи національно-безпекознавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 4. С. 26–33.
9. Словник української мови: в 11-ти томах / І.К. Білодід, А.А. Бурячок та ін. Київ: Наук. думка, 1979. Т. 1: А–Б. С. 367.
10. Wolfers A. *Discord and Collaboration. Essay of International Politics*. Foreword by Reinhold Niebuhr; Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962. 240 p.
11. Пендюра М.М. Правове забезпечення національної безпеки України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2005. № 2. С. 86–94.
12. Куценко В., Удовиченко В., Опалєва І. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України. *Економіка України*. 1998. № 1. С. 12–21.
13. Пирожков С., Селіванов В. Національна безпека України: сучасне розуміння. *Вісник Академії наук України*. 1992. № 9. С. 3–10.
14. Про національну безпеку України : Закон від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
15. Олійник В. І. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони державної таємниці. *Юридична наука*. 2020. № 11. С. 172–176.
16. Косевцов В.О., Бінько І.Ф. Концепція національної безпеки: між тоталітаризмом і демократією. *Підтекст*. 1996. № 3(7). С. 16.
17. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1. С. 101.
18. Зозуля І. Українська нація та її безпека: новий погляд на національну безпеку України. *Право України*. 2004. № 5. С. 141–145.